

Michał T. Horoszewicz

Orgelbrandiana w zbiorach Muzeum Drukarstwa Warszawskiego

Almanach Muzealny 8, 289-311

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Michał T. Horoszewicz

ORGELBRANDIANA W ZBIORACH MUZEUM DRUKARSTWA WARSZAWSKIEGO

W zbiorach Muzeum Drukarstwa Warszawskiego znajduje się około 130 muzealiów związanych z tą tak zasłużoną dla kultury polskiej rodziną drukarzy i księgarzy, jaką byli Orgelbrandowie, przede wszystkim Samuela, jego synów (Mieczysława i Hipolita), Towarzystwa Akcyjnego S. Orgelbranda Synów, ale także i młodszego brata Samuela – Maurycego, który swą działalność nakładczo-wydawniczą dzielił między Wilno a Warszawę (zresztą przy współpracy brata).

Przy liczbie piętnastu i pół tysiąca muzealiów zgromadzonych w zbiorach Muzeum liczba 130 wydaje się niewielka. Jednak Muzeum Drukarstwa skupione jest na pozyskiwaniu do zbiorów przede wszystkim obiektów techniki drukarskiej (w chwili obecnej żaden z nich nie jest związany z Orgelbrandami) oraz archiwaliów firm, instytucji i ludzi związanych z produkcją książki w Warszawie. Muzeum nie pełni zaś roli Biblioteki Narodowej, nie może więc skupiać się na kompletowaniu księgozbioru muzealnego, który w zamierzeniu ma tylko zawierać obiekty unikalne lub charakterystyczne.

Poniższy wykaz przedstawia, ile obiektów związanych z Orgelbrandami jest reprezentowanych w poszczególnych działach Muzeum:

Orgelbrandiana w zbiorach Muzeum Drukarstwa Warszawskiego	
Archiwalia	1
Akcydensy	15
Sztuka	2
Księgozbiór Muzealny	38
Księgozbiór Podręczny	1
Czasopisma	73
Ogółem	130

Skromną reprezentację archiwaliów rekompensuje niezwykle cenny dokument z własnoręcznym podpisem Samuela Orgelbranda. Muzeum odczuwa dotkliwy brak wzorników czcionek i katalogów nakładowo-wydawniczych Orgelbrandów. Zgodnie z literaturą przedmiotu Orgelbrandowie w różnych okresach wydawali sporo tego typu publikacji¹.

Muzealia, które znalazły się niniejszym opracowaniu, zostały wybrane i omówione jako najbardziej charakterystyczne i unikalne.

Maurycy Orgelbrand (1826–1904)

Maurycy Orgelbrand, młodszy brat Samuela, rozpoczął swoją działalność nakładową w latach 1851–1852, po uprzednich praktykach w księgarni brata, Ignacego Klukowskiego i Józefa Zawadzkiego w Wilnie.

W 1853 r. w spółce z bratem, choć tylko pod swoim imieniem, założył księgarnię i wypożyczalnię w Wilnie.

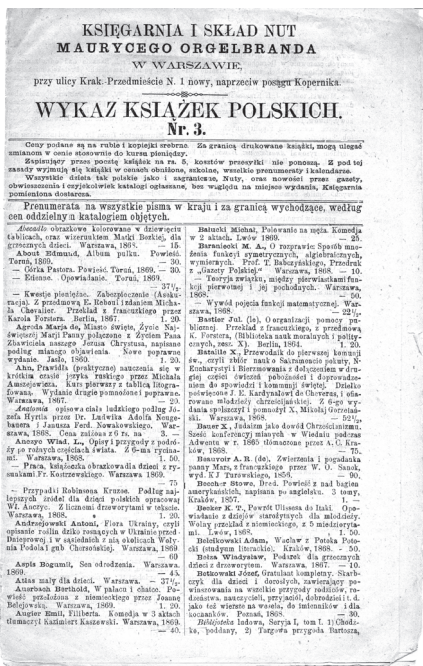
W 1865 r. wskutek represji po powstaniu styczniowym przenosi działalność do Warszawy i zakłada księgarnię na Krakowskim Przedmieściu.

Najcenniejszym z punktu widzenia merytorycznego eksponatem związanym z imieniem Maurycego jest *Wykaz książek polskich*. Nr. 3 Księgarni i Składu Nut Maurycego Orgelbranda w Warszawie przy ulicy Krak. Przedmieście N. 1 nowy, naprzeciw posągu Kopernika wydany w 1869 r.² [ryc. 1.].

Innym cennym akcydensem związanym z imieniem Maurycego jest prospekt *Słownika języka polskiego ... do podręcznego użytku wypracowany*

1 [Maurycy Orgelbrand] „Ogłaszał liczne, starannie przygotowane katalogi, ich *Dodatki*, *Dopełnienia*, *Wyciągi* – sortymentowe i nakładowe, książek przyjętych w komis i na skład główny, sprzedawanych po cenach obniżonych”, I. Treichel, *Orgelbrand Maurycy*, w: *Słownik pracowników książki polskiej*, red. tejże, Warszawa 1972, s. 645; [Samuela Orgelbranda Synowie, Towarzystwo Akcyjne Odlewni Czcionek i Drukarni S. Orgelbranda Synów] „Zasoby typogr.[aficzne] Zakładów były reklamowane w ogłoszonych często wzorach pism”, W. Gramatowski, *Orgelbrand 1. Samuel, 2. Mieczysław, 3. Hipolit*, tamże, s. 647.

2 MD 139/AK.

Ryc. 1. Katalog książek polskich Księgarni Maurycego Orgelbranda z 1869 r., s. 1, w zbiorach Muzeum Drukarstwa od 2002 r.

przez ...³. Ciekawostką wskazującą na współpracę obu braci (Samuel sfinansował powstanie księgarni i do czasu spłacenia pożyczki przez brata pozostawał właścicielem całego przedsięwzięcia) jest to, że prospekt ów został wszyty w zeszyt drugi tomu pierwszego *Encyklopedyi Powszechnej*, wydane-go w 1859 r. W tym roku upływało sześć lat od otwarcia wileńskiej księgarni Maurycego. Przyjaciel Maurycego, Władysław Syrokomla, tak upamiętnił ową księgarnię w wierszu napisanym z okazji jej otwarcia:

Księgarnia
(urywek)

Kto jeno po Wilnie rusza,
Komuż ulica nieznama,
Co do stron Świętego Jana
Ciągnie się od stron Ratusza?
W prawo wspaniałej struktury
Idą kardynałskie mury,

3 MD 1081/KM. Prace nad *Słownikiem* (zwanym wileńskim) zostały zainicjowane w 1854 r. Wydany został w dwóch częściach, a do jego druku Edward Kotłubaj (dzierzawiący wówczas drukarnię od wdowy po Antonim Marcinkowski) sprowadził nowe czcionki i oddzielną prasę. W pracach nad drukiem uczestniczyło 6 czererów i 2 preserów. A. Śnieżko, J. Tyniecki, *Marcinkowski Antoni*, w: *Słownik pracowników...*, dz. cyt., s. 567. Co ciekawe, „W 1865 *Słownik* został rozporządzeniem władz zakazany w obrębie «kraju północno-zachodniego», I. Treichel, *Orgelbrand Maurycy*, dz. cyt., s. 644.

W lewo uliczka maleńka,
A za nią sklepik przy sklepie
[...]

A oto jest librarya
Maurycego Orgelbranda.
Wiedźże przechodniu z daleka,
Że to czarodziejska buda:
Tu wszystkie dostaniesz cuda,
Prócz może ptasiego mleka!
[...]

Wielki bohater pałasza,
Chodkiewicz, co pobił Turka,
Łeb swój wysadza z przymurka,
I do księgarni zaprasza.
[...]

Tu gwiazdy Kopernik liczy,
Zamojski patrzy ukosem,
Krasicki zacisnął usta,
A Naruszewicz swym nosem
Wietrzy pieczenie Augusta.
Et cætera, et cætera!
[...]

Dopieroż patrzaj na górze,
Co tutaj książek się chowa!
W psiej, w oślej, w baraniej skórze
Oprawna mądrość wiekowa.
Przepatrzaj tylko książ grzbiety.
Tytułów piękne odbicie:
Złoto aż kapie z poety,
Co chodził w łatanej świcie.
Wdzięczą się bez żadnej skazy
Książeczki nowe i dawne;
Paryzkiej nędzy obrazy
W miękki aksamit oprawne.
A rozmaitość tu jaka!
Na wszelkie a wszelkie gusty:
Tu Szytler [!], Wolter i Baka,
A przy nich Jan Złotousty.
Francuzi, Niemcy, Anglicy
Zbiegli się w jednej ustroni:
Tam traktat *O rassach koni*,
Tu *Pamiętniki Soplicy*,
Tam *Syrokomli* szpargały,
Tam *Bartoszewicz* się sroży,

*Sposób pędzenia gorzały,
I Ogień miłości bożej...*
1853. Wilno⁴

W zbiorach Muzeum Drukarstwa znajduje się znikoma ilość książek wydanych nakładem Maurycego. Jedną z nich jest A.H. Petiscusa *Olimp czyli Mitologia Greków i Rzymian z dodaniem wiadomości o bogach Egiptu, Indyj i krain północy dla nauki dorosłej młodzieży...* wydany w Warszawie w 1875 roku, ale drukowany za granicą, w firmie Breitkopf & Hertel w Lipsku⁵, z której usług chętnie korzystali warszawscy wydawcy. Oprawa, choć niesygnowana, jest chyba również dziełem obcym, być może tej samej lipskiej drukarni.

Innym przykładem nakładczej działalności Maurycego jest trzecie wydanie dzieła gen. lt. Aleksandra K. Puzyrewskiego *Wojna polsko-ruska 1831 r., z 1899 r.*⁶ (poprzednie tym samym nakładem i drukiem 1888 i 1897), bardzo popularnego w Królestwie Polskim ze względu na bezstronność i obiektywizm autora. Ciekawostką jest, że w roku 1899 Maurycy Orgelbrand praktycznie nie prowadził już działalności księgarsko-wydawniczej (zakończyć ją miał w 1898 r.).

O Maurycym Orgelbrandzie wspomnimy jeszcze przy okazji omawiania dzieł, które ukazały się nakładem Spółki Wydawniczej Księgarzy, powołanej z jego inicjatywy.

Samuel Orgelbrand (1810–1868)

Pomimo wczesnej śmierci tego niezmiernie zasłużonego dla polskiego księgarstwa i drukarstwa człowieka, jego imię przetrwało w nazwie firmy aż do 1919 r., kiedy sprzedano ją na licytacji Towarzystwa Akcyjnego S. Orgelbranda Synów braciom Koziańskim.

Działalnością nakładową zajął się w 1829 r.⁷ Pierwszą księgarnię działającą jako antykwaryczna założył w 1836 r. przy ul. Nowiniarskiej.

Bezcenny dokument

W zbiorach Muzeum Drukarstwa znajduje się jeden dokument związany z Orgelbrandami, a konkretnie z Samuelem⁸. Jest to świadectwo pracy [ryc. 2]

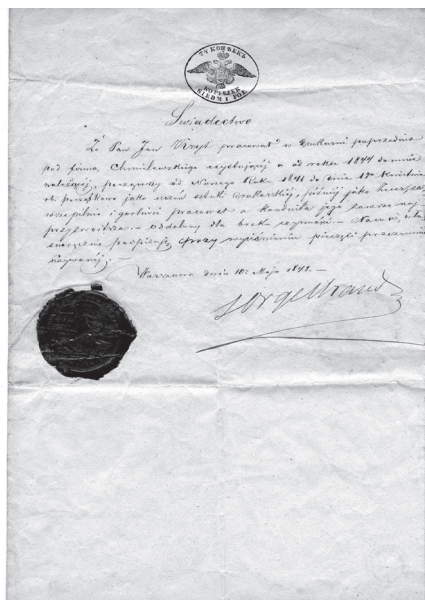
4 W. Syrokomla, *Poezje*, t. 6, Warszawa 1872, s. 281–283. Na s. 356 zamieszczono przypis: „Ogłaszamy z rękopisu udzielonego nam przez Redakcję *Kuriera Świątecznego*. P. Maurycy Orgelbrand, obecnie mający księgarnię w Warszawie, naówczas od lat już kilku znajomy i zaprzyjaźniony z Kondratowiczem, właśnie w r. 1853 otworzył był w Wilnie własną księgarnię, w której wbrew miejscowemu zwyczajowi połączył handel książkowy z przedmiotami mającymi związek z literaturą. Kiedy o tem z zajęciem gadano jako o nowości niezwykłej w mieście, Kondratowicz upamiętnił wypadek obecnym pełnym dowcipu wierszykiem”.

5 MD 601/KM.

6 MD 883/KM.

7 I. Treichel, *Orgelbrand Samuel*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. XXIV, s. 187.

8 MD 90/AR.

Ryc. 2. Świadcstwo pracy zecera Jana Kryta wystawione przez Samuela Orgelbranda, 1844 r., w zbiorach Muzeum Drukarstwa od 2007 r.

wystawione Janowi Krytowi, zecerowi, który od 1841 r. praktykował w drukarni, wtedy jeszcze działającej pf. [pod firmą] Maksymiliana Chmielewskiego (właścicielem był Stefan Lasocki), a kupionej przez Samuela w 1844 r. Orgelbrand chwali pracownika, że „zawsze pilnie i gorliwie pracował a konduita jego zawsze najprzyzwoitsza”, a „oddalony [został] dla braku czynności”.

Onikatowości tego drobnego rękopisu, poza samą treścią, która rzuca drobne światło na historię drukarni i dzieje przyuczania do zawodu w dziedzinie sztuki drukarskiej w I połowie XIX w., decydują: własnoręczny podpis Samuela Orgelbranda oraz wspianała, choć nieco podniszczona pieczęć lakowa [ryc. 3]. Obecność tych unikatów stwierdza sam Samuel, pisząc na koniec w „Świadcztwie”: „Naco się własnoręcznie podpisuję przy wyciśnieniu pieczęci przezemnie używanej”. Pieczęć, poza tym, że była to oficjalna pieczęć drukarni, o czym świadczy napis w otoku: „Drukarnia S. Orgelbranda w Warszawie”, posiada jeszcze jeden walor bezcenny dla Muzeum Drukarstwa, a mianowicie wizerunek, jak można przypuszczać, samego Jana Gutenberga w otoczeniu prasy drukarskiej i kaszt zecerskich.

Nakłady Samuela Orgelbranda tłoczone w obcych drukarniach 1830–1843

Do roku 1844 r., czyli do momentu zakupu drukarni od Stefana Lasockiego, Samuel Orgelbrand musiał oczywiście korzystać z usług warszawskich

Ryc. 3. Pieczęć lakowa Drukarni S. Orgelbranda z 1848 r., ze zbiorów Muzeum Drukarstwa

drukarń. Korzystał z nich także później, aż do roku 1856⁹. Wszystkie późniejsze swoje nakłady drukował w swojej drukarni.

Nie oznacza to jednak, że swój wkład w wydanie danej pozycji zaznaczał na karcie tytułowej danej książki. W Muzeum Drukarstwa znajdują się przykłady książek, które na kartach tytułowych mają tylko adres drukarni, a jako nakłady Samuela zidentyfikował je nieoceniony Karol Estreicher.

Do owych przypuszczalnych nakładów Samuela w zbiorach Muzeum Drukarstwa należą m.in.: wydany w 1831 r. F.A. Woelke, *Słownik łacińsko-grecko-polski ułożony przez...* w Warszawie w Drukarni Stereotypowej przy ulicy Królewskiej N° 1065¹⁰ oraz, wydane w 1834 r. *Kaja Welleja Paterkula Historii Rzymskiej Księgi Pozostałe*. Przełożył Wincenty Smaczniński doktor filozofii. W Warszawie w Drukarni A. Gałęzowskiego i Spółki przy ulicy Żabiej nr. 472¹¹.

Pierwszą książką podpisaną „nakładem” S. Orgelbranda znajdującą się w zbiorach Muzeum, są *Poezje J.I. Kraszewskiego* [ryc. 4]. Wydanie drugie poprawione i znacznie pomnożone. Nakładem S. Orgelbranda Księgarza przy Ulicy Miodowej Nr. 496, wydane w 1843 r.¹² Jest ona tym ciekawsza, że została wyłoczona w drukarni, którą Samuel miał kupić w rok później – drukarni p.f. M. Chmielewskiego.

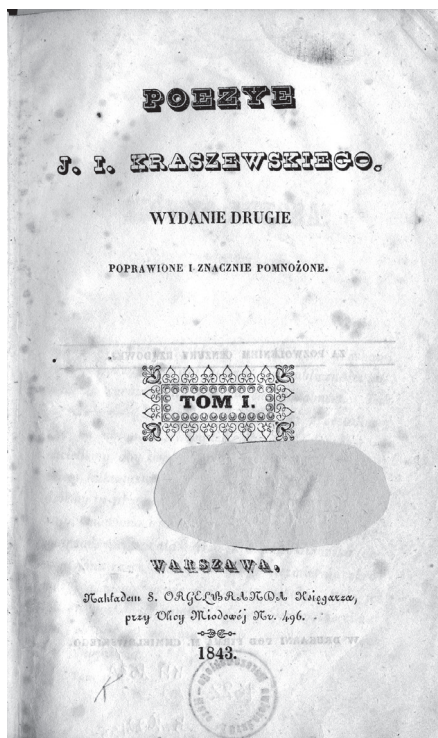
Rok wcześniej ukazało się czasopismo dla ludu pt. „Kmiotek” (1842–1850), którego adres wydawniczy potwierdza również sprawstwo nakładcze Samuela Orgelbranda. W zbiorach Muzeum Drukarstwa znajduje się prospekt omawiający ideowe powody jego wydawania oraz kilka numerów z tego samego roku.

9 W. Gramatowski, *Orgelbrand...*, dz. cyt., s. 647.

10 MD 432/KM.

11 MD 1069/KM.

12 MD 1569/KM.

Ryc. 4. Pierwsza chronologicznie książka w zbiorach Muzeum Drukarstwa, sygnowana „Nakładem S. Orgelbranda”, 1843 r., karta tytułowa, w zbiorach od 2002 r.

Nakłady i druki Samuela Orgelbranda 1844–1868

Po zakupieniu drukarni pf. M. Chmielewskiego Samuel stopniowo rozbudowywał swe przedsiębiorstwo, kupując m.in. część zakładu Franciszka Chmielewskiego (syna Maksymiliana). Największy rozwój zakładu nastąpił w 1861 roku, kiedy to Samuel zakupił gisernię i przeniósł zakład na ul. Bednarską 20, rozbudowując go o stereotypownię i introligatorynię. W kolejnych latach dokupywał maszyny typograficzne pospieszne i papiernicze, doprowadzając w 1863 r. zatrudnienie do 200 osób¹³.

Jak wyglądał w tamtym czasie zakład Orgelbranda, ukazują drzeworyty ilustrujące artykuł F.H. Lewestama pt. *O wynalazku i rozwoju sztuki drukarskiej i o zakładach S. Orgelbranda w Warszawie* zamieszczone w „Kalendarzu Warszawskiego Towarzystwa Dobroczynności” z 1863 r.¹⁴ [ryc. 5 i 6]. Poza tymi drzeworytami w artykule znajdujemy opis zakładu. Autora po zakładzie oprowadzał sam Samuel Orgelbrand. Niestety, Muzeum Drukarstwa w swoich zbiorach posiada tylko skan tego artykułu, wykonany z egzemplarza

¹³ W. Gramatowski, *Orgelbrand...*, dz. cyt., s. 647.

¹⁴ F.H. Lewestam, *O wynalazku i rozwoju sztuki drukarskiej i o zakładach S. Orgelbranda w Warszawie*, „Kalendarz Warszawskiego Towarzystwa Dobroczynności”, 1863, s. 77–88; wspomniane drzeworyty znajdują się na s. 82, 85, reprodukcja z egzemplarza Biblioteki Narodowej P.2155A.

Ryc. 5. „Sala złożników”, F.H. Lewestam, *O wynalazku i rozwoju sztuki drukarskiej i o zakładach S. Orgelbranda w Warszawie*, „Kalendarz Warszawskiego Towarzystwa Dobroczynności” 1863 r.

Biblioteki Narodowej. Pierwotnie drzeworyty te zamieszczone były w czasopiśmie „Przyjaciół Dzieci” z dnia 19 lipca 1862 r.¹⁵ Co ciekawe, w podpisie użyto tu słowa „zeczernia”, a nie „sala złożników”, jak w artykule Lewestama.

Najcenniejszym drukiem Samuela Orgelbranda w zbiorach Muzeum Drukarstwa jest, niestety jedyny, wzornik czcionek zakładu: *Wzory pism i ozdób Drukarni S. Orgelbranda w Warszawie*, pochodzący z 1853 r.¹⁶ [ryc. 7], a więc z czasów przed największym rozwojem firmy (ok. 1860 r.). Różnorodność materiału typograficznego zebranego w tych *Wzorach* jest godna podziwu. Samych kart z pismem tzw. polskim wzornik zawierał 30, zaś większość kart wzornika zawiera różnorodne ozdobniki, finaliki, listwy typograficzne, bordiury, ramki. Bogactwo to odróżnia ten wzornik od tych z II połowy XX wieku.

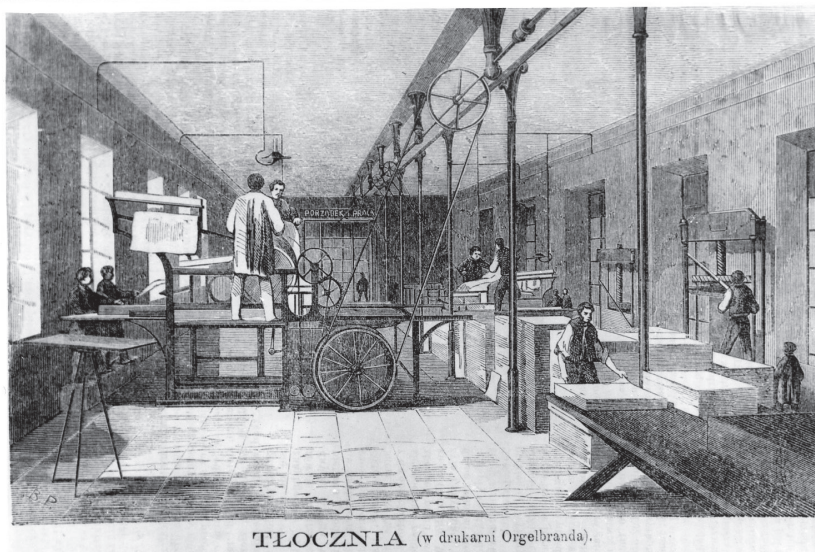
Pierwszą chronologicznie książką drukowaną, a równocześnie wydaną u Orgelbranda, w zbiorach Muzeum Drukarstwa są *Zasady Algebry Mayer'a i Choquet'a przełożone na język polski przez W. Wrzesnowskiego* [...] Warszawa, Nakładem i drukiem S. Orgelbranda Księgarza i Typografa. 1845¹⁷. Charakterystyczny jest brak litery *ś* w nazwisku Wrześniowskiego; zapewne nie było polskich czcionek w tym kroju. Na uwagę zasługuje układ składu skomplikowanych wzorów matematycznych.

Innym przykładem druku S. Orgelbranda z lat 50. XIX w. jest *Основная начала судебно-медицинских изледовний о смерти, ... / Zasady dochodzeń*

15 „Przyjaciół Dzieci”, 1862, R II: nr 68, s. 228-229. Krótka informacja o zakładzie Orgelbranda znajduje się w artykule J.Ch. Jan Gutenberg, na s. 227.

16 MD 258/AK.

17 MD 973/KM.

Ryc. 6. „Tłocznia (w drukarni Orgelbranda)”, F.H. Lewestam, *O wynalazku i rozwoju sztuki drukarskiej i o zakładach S. Orgelbranda w Warszawie*, „Kalendarz Warszawskiego Towarzystwa Dobroczynności” 1863 r.

sądowo-lekarskich w przypadkach śmierci...Warszawa 1852 W drukarni S. Orgelbranda¹⁸, przykład druku rosyjsko-polskiego.

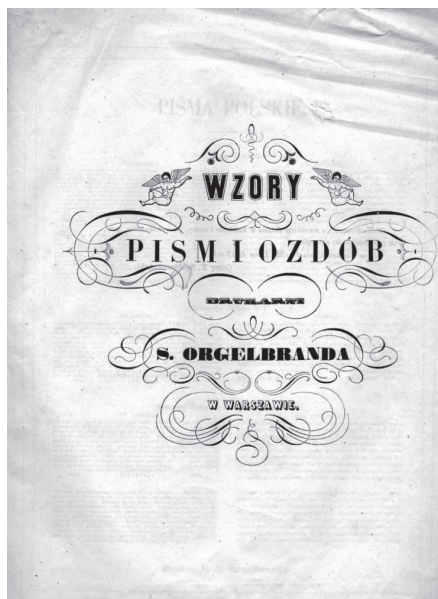
Przykładem czasopisma, którego dystrybucją (w postaci składu głównej) i drukiem zajmował się Samuel, był „Pamiętnik Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego”, którego poszyt I, tomu IX, serii II z 1855 r., pod redakcją Dra Kuleszy¹⁹ jest reprezentowany w zbiorach naszego Muzeum. Mamy tu do czynienia z egzemplarzem oprawnym jedynie w prowizoryczną okładkę wydawniczą, tak charakterystyczną dla połowy XIX stulecia, która ewoluowała z pozbawionej wszelkich ozdób drukarskich, charakterystycznej dla pierwszych 30. lat XIX w. okładki wydawniczej z papieru w kolorze niebieskim.

Słynne dzieło Kazimierza Władysława Wójcickiego *Cmentarz Powązkowski pod Warszawą*, którego zeszyt szósty tomu pierwszego z 1856 r. znajduje się w naszych zbiorach, było drukowane przez Samuela jedynie częściowo. W drukarni Orgelbranda drukowany był jedynie tekst tego albumu, zaś przepiękne, tonowane litografie drukowane były w innych zakładach, m.in. Litografii Banku Polskiego czy Litografii Juliusza Volmara Flecka. Powód tego był prosty: zakład Orgelbranda do 1875 roku nie posiadał własnej pracowni litografii²⁰.

18 MD 817/KM.

19 MD 70/P.

20 W. Gramatowski, *Orgelbrand...*, dz. cyt., s. 647.

Ryc. 7. Wzory pism i ozdób Drukarni S. Orgelbranda w Warszawie z 1853 r., karta tytułowa, w zbiorach Muzeum Drukarstwa od 2002 r.

Samuela Orgelbranda Synowie (1872–1896)

Synowie Samuela, Mieczysław (1847–1903) i Hipolit (1843–1920), przejęli firmę kierowaną przez doświadczonych drukarzy, Leona Filipeckiego i Józefa Gryczyńskiego, dopiero na początku roku 1872. Tak Drukarnia Samuela Orgelbranda stała się firmą Zakłady Samuela Orgelbranda Synowie²¹.

Następuje szybki rozwój przedsiębiorstwa, powstają nowe działy: drzeworytnia i litografia, drukarnia nut, chemigrafia, galwanoplastyka. Nie zapomniano także o giserni. Kierownikiem Zakładów był Mieczysław.

Najcenniejszym drukiem tego okresu działalności przedsiębiorstwa Orgelbrandów zachowanym w zbiorach naszego Muzeum jest *Katalog książek polskich wydanych od 1860 do końca 1874 roku, a do nabycia w Księgarni i Składzie Nut Gebethnera i Wolffa w Warszawie Krakowskie Przedmieście Nr. 415*. Warszawa Wydanie i nakład Spółki Księgarzy 1875²². Mamy tu do czynienia z kolejnym przedsięwzięciem Maurycego Orgelbranda, który był inicjatorem powołania Spółki Wydawniczej Księgarzy [warszawskich]. W jej skład weszły firmy Gebethner i Wolff, Michał Glücksberg, Gustaw Sennewald i Edward Wende.

Innym wydawnictwem Spółki Wydawniczej Księgarzy była trzypięciotomowa edycja dzieł mistrza ze Stratford-upon-Avon: *Dzieła dramatyczne Williama Shakespeare'a (Szekspira) wydanie ozdobione 545 drzeworytami rysunku H.C. Selousa. Przekład St. Koźmiana, J. Paszkowskiego i L. Ulricha z dodaniem życiorysu poety i objaśnień*

²¹ Tamże.

²² MD 59/AK.

pod redakcją J.I. Kraszewskiego. T. I–III. Warszawa Nakład Spółki Wydawniczej Księgarzy ... 1875–1877²³. Wydanie to spopularyzowało tłumaczenia tych trzech autorów na niemal 100 lat, do czasu powstania przekładów Słomczyńskiego i Barańczaka. Szkoda, że zapewne zbyt wysokie koszty wydawnictwa spowodowały rezygnację z usług polskich drzeworytników, gdyż drukowane prawdopodobnie ze stereotypów lub klisz chemigraficznych dzieła p. Selousa, w porównaniu z produkcją polskich rysowników i drzeworytni nie przedstawiają większej wartości.

Następnym osiągnięciem Spółki Wydawniczej Księgarzy i Zakładów S. Orgelbranda Synów, reprezentowanym w zbiorach Muzeum Drukarstwa, jest *System Socjologii* dra Ludwika Gumplowicza wydany w roku 1887²⁴. Książka ta jest przykładem historyzmu, który wtedy panował m.in. w architekturze. Typograficzne elementy zdobnicze użyte przez drukarza w tej książce, winiety, inicjały, finaliki, nawiązują do motywów renesansowych. Bardzo dobrze świadczy zarówno o wydawcach, jak i autorach opracowania typograficznego, tak staranne, a równocześnie wstrzemięźliwe nawiązanie do dawnych wzorów w drukarstwie.

W latach 1860–1864 Samuel Orgelbrand wydał i wydrukował in folio 20 tomów *Talmudu Babilońskiego* w nakładzie 12 000 egzemplarzy. W zbiorach Muzeum Drukarstwa znajdują się dwa tomy drugiego wydania tego niezwykłego dzieła religijnej i filozoficznej myśli żydowskiej:

[...] מסכה ניסין מן תלמוד בבלי
Талмудъ Вавилонскій
Трактат Гитинъ
Часть X.
Варшава.
Въ Типографіи С. Оргельбранда Сыновей.
Беднарская улица N. 20.
1877.

[...] מסכה ניסין מן תלמוד בבלי
Талмудъ Вавилонскій
Трактат Зевахимъ
Часть XIV.
Варшава.
Въ Типографіи С. Оргельбранда Сыновей.
Беднарская улица N. 20.
1880 [rys. 8]²⁵.

Spod pras i z nakładu Orgelbranda Synów pochodzą również piękne wydawnictwa albumowe. W naszych zbiorach znajdują się dwa tomy serii *Muzeum Sztuki Europejskiej. Zbiór celniejszych galerij [obrazów] w koppiach*

23 MD 718–720/KM.

24 MD 850/KM.

25 MD 326–327/KM.

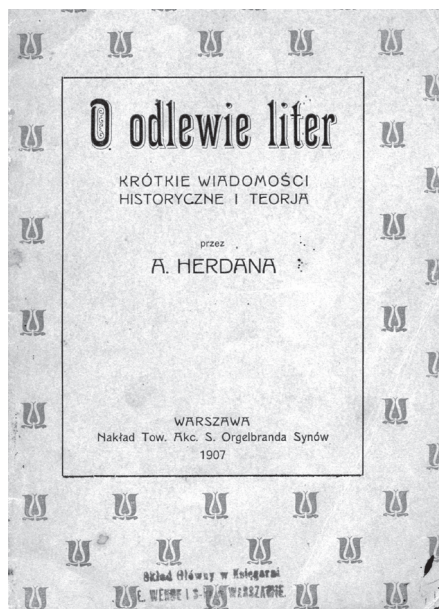
Ryc. 8. *Талмудъ Вавилонскій. Трактатъ Зевахимъ. Часть XIV. Варшава ... 1880*, karta tytułowa, s. 36–37, w zbiorach Muzeum Drukarstwa od 1999 r.

[*kopjach*] na stali... W Muzeum Drukarstwa można zobaczyć tom IV (serii pierwszej) z 1874 r. i tom I serii drugiej z 1875 r.²⁶ Wydawcą tej serii był Michał Glücksberg (1838–1907), księgarz i nakładca ze znanej i bardzo zasłużonej dla polskiej książki rodziny. Staloryty, tak rzadko używane w polskim edytorstwie z uwagi na koszty, są angielskie, co do drzeworytów, którymi również ozdobione są owe albumy, to są one niesygnowane.

Innym albumem, tym razem ukazującym polskie zbiory sztuki i wykonanym w całości w Polsce, jest wydane nakładem S. Orgelbranda Synów i Drzeworytni Warszawskiej w 1877 roku dzieło Hipolita Skimborowicza i Wojciecha Gersona Willanów. *Album. Zbiór widoków i pamiątek oraz Kopje z obrazów Galeryi Willanowskiej wykonane na drzewie w Drzeworytni Warszawskiej z dodaniem opisów skreślonych przez...* Drzeworytnia Warszawska i jej wspaniali mistrzowie kunsztu drzeworytu sztorcowego rzeczywiście się napracowali, album zawiera bowiem 48 ilustracji na oddzielnych tablicach, 21 całostronicowych w tekście i wiele, wiele mniejszych, pełniących często rolę bardziej ozdobników niż ilustracji.

W zbiorach Muzeum Drukarstwa znajdują się dwa wydawnictwa filantropijne z lat 80. XIX w., w których uczestniczyły Zakłady S. Orgelbranda Synów.

26 MD 703/KM Muzeum Sztuki Europejskiej. *Zbiór celniejszych galerij europejskich w koppiach na stali...*, Tom IV, *Galerya Drezdeńska – Belweder i Galerya Czernina w Wiedniu, Muzeum Berlińskie – Pinakoteka Michowska*, Warszawa 1874, Nakładem Michała Glücksberga Księgarza, W Drukarni S. Orgelbranda Synów. Pozycja zawiera 38 stalorytów i 12 drzeworytów. MD 705/KM Muzeum Sztuki Europejskiej. *Serya druga. Galerye włoskie. Zbiór celniejszych obrazów w kopjach na stali...*, T. I, *Muzeum Watykańskie i Kapitałińskie w Rzymie, Narodowe w Neapolu...*, Warszawa 1875, Nakładem Michała Glücksberga Księgarza, W Drukarni S. Orgelbranda Synów. Pozycja zawiera 45 stalorytów i 4 drzeworyty.

Ryc. 9. A. Herdan, *O odlewie liter. Krótkie wiadomości historyczne i teoria*, Warszawa 1907, nakład [i druk] Tow. Akc. S. Orgelbranda Synów, karta tytułowa, w zbiorach Muzeum Drukarstwa od 2001 r.

Pierwszy z nich to *Ziarno. Wydawnictwo zbiorowe dla głodnych* wydane w 1880 roku jako dar dla głodującej ludności Śląska. W przedsięwzięciu uczestniczyły różne warszawskie drukarnie, m.in. Orgelbrandowie²⁷.

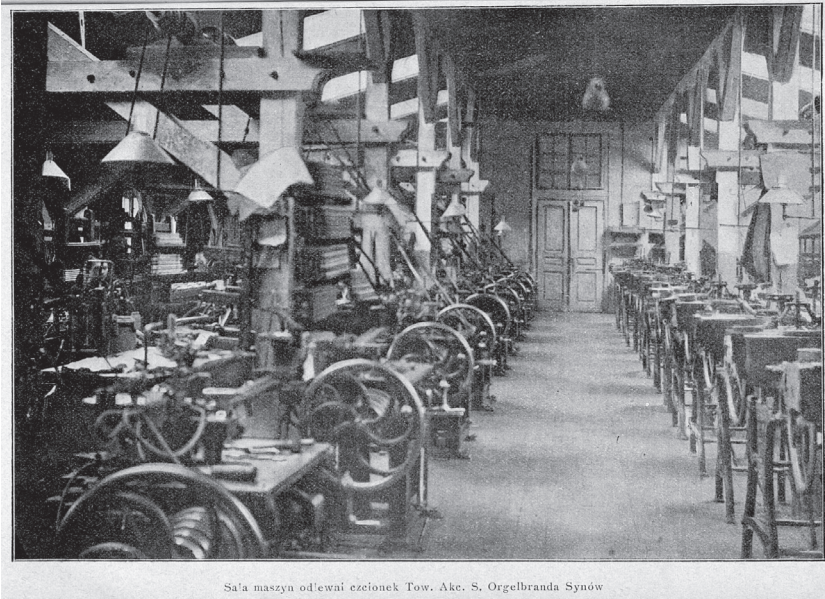
Późniejsze o cztery lata *Na pomoc! Wydawnictwo zbiorowe na korzyść powodzian*, było dziełem wydawniczym Gebethnera i Wolffa, a zakład Orgelbrandów wykonał klisze²⁸. Wydawnictwo to, mimo że starało się wspomóc ludzi dotkniętych ogromną tragedią, nie było pozbawione poczucia humoru, o czym świadczy rysunek Franciszka Kostrzewskiego umieszczony na karcie tytułowej.

Ostatnim przykładem wybranych osiągnięć synów Samuela Orgelbranda w ich samodzielnym okresie działalności jest dzieło niemieckiego przyrodnika W. Lakowitza *Królestwo zwierząt. Obrazy z życia i obyczajów świata zwierzęcego według Brehma i innych najlepszych źródeł... Z licznymi rycinami*²⁹. Książka ta ukazała się nakładem Gebethnera i Wolffa, firmy, której zasług dla kultury i książki polskiej nie wypada tu nawet wspominać, tak są znane. Dzieło to ozdobione jest dużą liczbą drzeworytów, przypuszczalnie obcych, drukowanych już, być może, z klisz chemigraficznych.

27 MD 150/KM *Ziarno. Wydawnictwo zbiorowe dla głodnych*, Warszawa 1880, Druk. Józefa Ungra, S. Orgelbranda Synów, S. Lewentala, Jan Noskowski.

28 MD 881/KM *Na pomoc! Wydawnictwo zbiorowe na korzyść powodzian*, Warszawa 1884.

29 MD 1451/KM W. Lakowitz, *Królestwo zwierząt. Obrazy z życia i obyczajów świata zwierzęcego według Brehma i innych najlepszych źródeł... Z licznymi rycinami*, Warszawa 1893, Nakładem Gebethnera i Wolffa, Druk S. Orgelbranda Synów.

Sala maszyn odlewni czcionek Tow. Akc. S. Orgelbranda Synów

Ryc. 10. „Sala maszyn odlewni czcionek”, A. Herdan, *O odlewie liter. Krótkie wiadomości historyczne i teoria*, Warszawa 1907, nakład [i druk] Tow. Akc. S. Orgelbranda Synów, ze zbiorów Muzeum Drukarstwa

Towarzystwo Akcyjne Odlewni Czcionek i Drukarni i Litografii S. Orgelbranda Synów (1896–1919)

W roku 1896 r. firma Synów Samuela Orgelbranda zostaje przekształcona w spółkę akcyjną (zwaną „Towarzystwem Akcyjnym”). Pod koniec wieku XIX zakupiono drukarnię spółki Reszke, Ruszkowski i Rundo, a na początku XX nastąpiła fuzja z Warszawskim Towarzystwem Akcyjnym Artystyczno-Wydawniczym (nazwa przedsiębiorstwa została wkrótce poszerzona o litografię)³⁰. W 1919 r. zakłady w drodze licytacji zostały przejęte przez braci Koziańskich, którzy prowadzili je pod nazwą Zakłady Graficzne Eugeniusza i Dr Kazimierza Koziańskich, dawniej S. Orgelbranda Synów³¹.

W zbiorach Muzeum Drukarstwa brak jest wzorników czcionek Towarzystwa Akcyjnego. Jedynym śladem w naszych zbiorach jest destruk – jedna z kart wzornika czcionek, sygnowanego, że jest to druk Towarzystwa Akcyjnego. Aby jednak stwierdzić, że jest to rzeczywiście wzornik Orgelbrandów, należałoby przeprowadzić kwerendę biblioteczną i próbę identyfikacji wzornika. Nie ulega wątpliwości, że wzornik ten pochodzi z okresu po 1902 r., kiedy to do nazwy firmy dodano „i Litografii” (nazwa ta jest wydrukowana w jednej z próbek na jednej ze stron wzornika).

30 I. Treichel, *Orgelbrand Mieczysław*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. XXIV, s. 185–186.

31 W. Gramatowski, *Orgelbrand...*, dz. cyt., s. 648.

Wyjątkowo cennym dla Muzeum drukiem wydanym nakładem Towarzystwa jest A. Herdana: *O odlewie liter. Krótkie wiadomości historyczne i teoria*³² [ryc. 9]. Poza wiadomościami historycznymi zawiera również praktykę odlewnictwa. W broszurce tej autor zwraca uwagę na odlewnię czcionek Orgelbrandów i zamieszcza portrety fotograficzne Samuela, Hipolita i Mieczysława Orgelbrandów. Dla Muzeum Drukarstwa cenna jest również fotografia przedstawiająca salę maszyn odlewni czcionek Towarzystwa Akcyjnego [ryc. 10].

Rzadkim w naszych zbiorach przykładem działania pracowni litograficznej w kompleksie Towarzystwa jest okładka broszurki reklamującej Jeneralną Reprezentację Rosyjskiego Towarzystwa Ubezpieczeń w S. Petersburgu na Polskę³³.

Również jako Towarzystwo Akcyjne uczestniczyli Orgelbrandowie w druku przedsięwzięć filantropijnych początku wieku XX. Przykładem tego udziału jest publikacja: *Na powodzian. Księga zbiorowa prac literackich i artystycznych*, wydana w 1904 roku³⁴. Całe wydawnictwo tchnie modną wtedy secesją, wszystkie ornamenty, bordiury, ozdobniki są wykonane w tym stylu. Sponsorzy wydawnictwa mieli prawo do reklamowania swej działalności na łamach tej książki, również Orgelbrandowie skorzystali z tej okazji, aby poinformować publiczność o swych wydawnictwach, m.in. kolejnego wydania *Encyklopedii Powszechnej*.

Nakłady i druki Towarzystwa Akcyjnego

S. Orgelbranda Synów

Pomimo ograniczenia działalności wydawniczej przez synów Samuela, w zbiorach Muzeum Drukarstwa znajduje się kilka przykładów druków wydanych nakładem Towarzystwa.

Bardzo spektakularnym i pięknie oprawionym w stylu niemieckiej secesji wydawnictwem jest wydany w 1906 roku trzytomowy *Wszechświat i człowiek. Dzieje badań przyrody i zastosowania jej sił na pożytek narodów*, niemieckie dzieło w tłumaczeniu Stanisława Kramsztyka³⁵ [ryc. 11–12]. Na tylnej wyklejce wszystkich trzech tomów tego wydawnictwa znajduje się stylizowany sygnet firmy Orgelbrandów. Umieszczenie go w tym miejscu było niezwykle rzadkie.

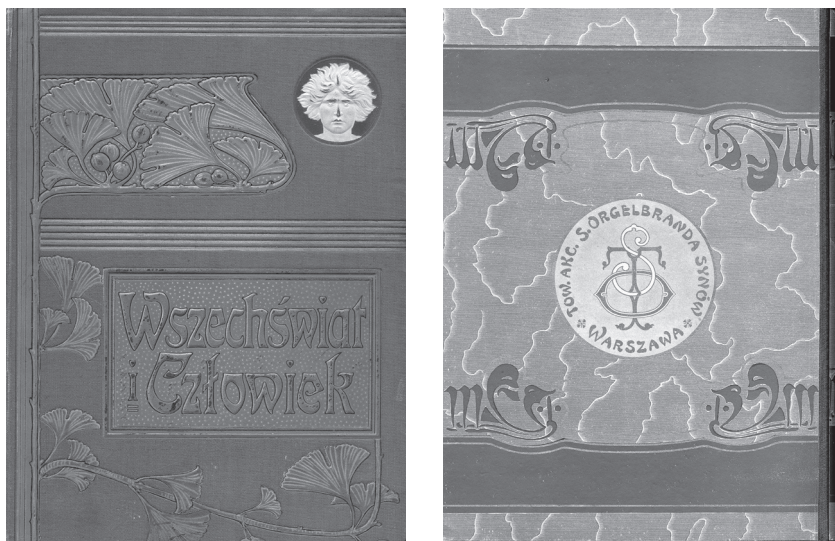
Z roku 1911 pochodzi niewielka, choć gustownie wydana książeczka z poematami Jana Lemańskiego (1866–1933), młodopolskiego poety, którego twórczość satyryczną uważa się za prekursorską w stosunku do krakowskiego „Zielonego Balonika”. Użyty na karcie tytułowej sygnet wydawniczo-drukarzki Towarzystwa Akcyjnego, przedstawiający pomnik Mikołaja Kopernika, jest jednym z kilku sygnetów używanych w tym czasie. Strony tej książeczki

32 MD 1411/KP Warszawa 1907, Nakład [i druk] Tow. Akc. S. Orgelbranda Synów.

33 MD 1305/KM *Rosyjskie Towarzystwo Ubezpieczeń i dochodów założone w 1835 roku...*, Warszawa 1902.

34 MD 881/KM, nakładcą była firma Lilpop & Co.

35 MD 895–897/KM T. I–III.

Ryc. 11–12. *Wszecławiat i Człowiek...*, t. II, Warszawa 1906, okładka i tylna wyklejka, w zbiorach Muzeum Drukarstwa od 2001 r.

cechuje typograficzna prostota, dobór bordiury i finalików współgra bardzo dobrze z krojem bezszeryfowej czcionki.

Piękną oprawą imponuje wydany w roku 1912 album *Napoleon. Legiony i Księstwo Warszawskie*, którego wewnątrz zilustrowane techniką chemigraficzną (klisze siatkowe) rozczarowuje. Oprawa jest niestety niesygnowana, choć, jak wiadomo, przedsiębiorstwo Orgelbrandów już od czasów Samuela było w posiadaniu introligatorni.

Jedyną oprawą, o której wiemy na pewno, że pochodziła z introligatorni Orgelbrandów, jest oprawa książeczki z serii „Ze Zbioru Arcydzieł” wydawanej przez Redakcję „Gazety Polskiej”³⁶. Sygnatura introligatorni znajduje się na IV s. okładki. Oprawa ta była jedynym wkładem Orgelbrandów w tworzenie tej książki.

W zbiorach Muzeum znajdują się cztery ciekawe wydawnictwa i druki Towarzystwa Akcyjnego z roku 1914, a więc ostatniego roku pokoju i pierwszego roku wojny.

Seria „Muzy. Biblioteka Literacko-Artystyczna”, wydawana nakładem i drukowana przez Orgelbrandów, a redagowana przez Jana Lorentowicza, liczyła co najmniej 12 tomików. Świadczy o tym wykaz pozycji zamieszczony na ostatniej nieliczbowanej stronie tomiku pt. *Satyra polska. Antologia*. Dwa tomy tego wydawnictwa znajdują się w naszych zbiorach³⁷. Na licu okładki i wyklejkach znajduje się stylizowane słowo „Muzy”, które uznać można za

36 MD 1000/KM J.W. Goethe, *Reineke-Lis. Poemat satyryczny w dwunastu pieśniach*, Warszawa 1899, Nakładem Redakcji „Gazety Polskiej”, Druk. J. Sikorskiego.

37 MD 773–774/KM.

Ryc. 13. *Wojna - Oswobodzicielka 1914-1915 r.*, Warszawa 1914. Nakładem W. Lewińskiego, w zbiorach Muzeum Drukarstwa od 2006 r.

sygnet tej serii. Na wyklejkach zamieszczono kolejny sygnet Towarzystwa Akcyjnego w postaci monogramu.

Ostatnim przedsięwzięciem encyklopedycznym Orgelbrandów była *Encyklopedia Handlowa Orgelbranda*. W zbiorach Muzeum znajdują się zeszyty III-VI, VIII-X³⁸. W katalogach Biblioteki Narodowej wykazywane są dwa tomy tej encyklopedii. Ilustrowana była mapami wykonanymi w Litografii Zakładów Graficznych Towarzystwa Akcyjnego.

Z czasów I wojny światowej pochodzi propagandowa mapa symboliczna *Wojna - Oswobodzicielka 1914-1915 r.*, wydana w 1915 r. (jeszcze przed opuszczeniem Warszawy przez Rosjan), nakładem Władysława Lewińskiego. Wykonana została w Litografii Zakładów Graficznych Towarzystwa Akcyjnego³⁹ [ryc. 13].

Ostatnim chronologicznie drukiem Orgelbrandów jest, wydany w lutym 1917 roku, *Powrót taty. Ulotne pismo satyryczne* pod redakcją Stanisława Dzińskiego, naśmiewający się z rosyjskiego zaborcy, który w sierpniu 1915 roku ostatecznie opuścił stolicę Polski, ustępując miejsca Niemcom. Sugerowana, kolorowa okładka tego wydawnictwa drukowana była w Litografii

38 MD 1109-1115/KM.

39 MD 2321/AK.

W. Głowczewskiego, pozostałe prace drukarskie wykonały Zakłady Graficzne Orgelbrandów.

Współpraca z Akcyjnym Towarzystwem Artystycznym wydawnictwa „Świat”

W zbiorach Muzeum Drukarstwa znajduje się kilka wydawnictw obrazujących współpracę Zakładów Graficznych Towarzystwa Akcyjnego S. Orgelbranda Synów z Akcyjnym Towarzystwem Artystycznym Wydawnictwa „Świat”.

Sztandarowym wydawnictwem tego Towarzystwa był tygodnik ilustrowany „Świat”. W zbiorach Muzeum Drukarstwa znajduje się prospekt tego czasopisma na rok 1912⁴⁰.

Spśród kilku roczników oprawnych i nieoprawnych uwagę zwracają numer 14 z 3 kwietnia 1909 roku oraz numer okolicznościowy z okazji rocznicy 3 maja 1916 roku⁴¹.

Innym czasopismem wydawanym przez Wydawnictwo „Świat” był „Przyjaciel Dzieci”, w zbiorach Muzeum Drukarstwa znajduje się prospekt tego czasopisma na rok 1912⁴².

Do „Przyjaciela Dzieci” wydawana była również seria literatury kieszonkowej „Biblioteka dla Młodzieży”. W Muzeum Drukarstwa znajdują się dwa przykłady z tej serii, w zróżnicowanych oprawach wydawniczych, co związane jest być może z rokiem wydania obydwu (1912 i 1913)⁴³.

Ostatnim przykładem współpracy obu instytucji jest, bardzo niestety podniszczony i wymagający gruntownej konserwacji, „Nasz Rok. Kalendarz na rok 1914 wydany przy udziale wybitnych sił literackich i zawodowych pisarzy pod redakcją Stanisława Sieroszewskiego”. Rok II⁴⁴.

Największe osiągnięcie: *Encyklopedia Powszechna Orgelbrandów*

Encyklopedia Powszechna Samuela Orgelbranda, wydana w 28 tomach w latach 1859–1868 była pierwszą nowoczesną encyklopedią na ziemiach polskich. W ogromne to przedsięwzięcie zaangażowanych było 181 uczonych i pisarzy.

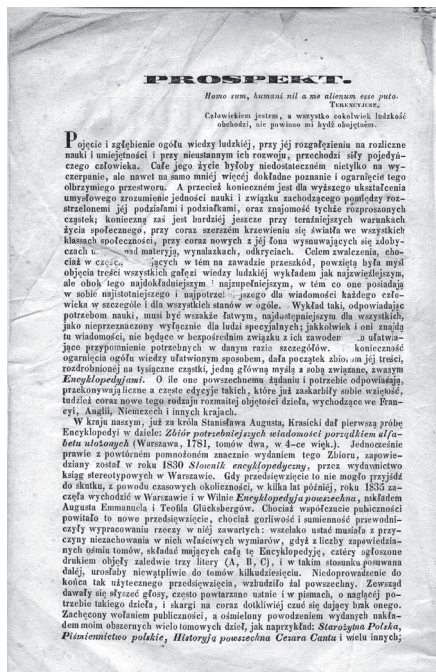
40 MD 2982/AK.

41 MD 148/P „Świat” 1909, R. IV, nr 14 z 3 kwietnia; 1916, R. XI, nr 19 z 3 maja.

42 MD 1382/AK.

43 MD 1009/KM K. Danrit, *Człowiek-Ptak*, Przekład z francuskiego E. Jezierski, T. II, (z ilustracjami), Warszawa 1912, Nakładem Tow. Akc. Wydawniczego „Świat”, Wydawnictwo „Przyjaciela Dzieci”, Druk Tow. Akc. S. Orgelbranda Synów; MD 1008/KM S. Sierosławski [oprac.], *Osada wśród puszczy. Opowieść z dziejów kolonij amerykańskich...*, [T. I], Warszawa 1913, Nakładem Tow. Akc. Wydawniczego „Świat”, Wydawnictwo „Przyjaciela Dzieci”, Druk Tow. Akc. S. Orgelbranda Synów.

44 MD 373/AK.

Yrc. 14. *Encyklopedia Powszechna*, t. I, Zeszyt pierwszy, Warszawa 1859, prospekt, w zbiorach Muzeum Drukarstwa od 2001 r.

Kolejne edycje *Encyklopedii*, wydane już po śmierci Samuela przez jego synów, Hipolita i Mieczysława, to skrócona wersja 12-tomowa z lat 1872–1876 oraz jej przedruk stereotypowy z lat 1877–1879, a także edycja 18-tomowa, z lat 1898–1912 (szesnaście tomów do 1904 i dwa *Suplementy* – cz. I, 1911 i cz. II, 1912).

W zbiorach naszego Muzeum znajdują się egzemplarze wszystkich wydań *Encyklopedii*.

Pierwszy zeszyt z 1859 roku, zaopatrzony w prospekt opisujący ideę jej wydania, zawiera również listę współpracowników⁴⁵ [Yrc. 14].

Tom II (*Ap.–Bqk*) wyszedł w 1860 r., w zbiorach Muzeum Drukarstwa znajduje się oprawny egzemplarz tego tomu⁴⁶. Należy zwrócić uwagę na wspaniałą jakość papieru użytego do druku *Encyklopedii*: jego biel, mimo upływu 150 lat, niemal oślepia. Zwracam na to uwagę, gdyż w ostatnim czasie ogromnym problemem polskich bibliotek naukowych jest zakwaszenie papieru pochodzącego z II połowy XIX w., powodujące obecnie jego zbrązowienie i kruszenie.

W zbiorach Muzeum znajdują się również dwa tomy edycji Synów Samuela z 1875 i 1884 (stereotypowego odbicia). Odbicie stereotypowe różniło się

45 MD 1080/KM *Encyklopedia Powszechna*, Tom I, Zeszyt drugi, Warszawa 1859, Nakład, druk i własność S. Orgelbranda Księgarza i Typografa.

46 MD 1089/KM *Encyklopedia Powszechna*, Tom II, (*Ap.–Bqk*), Warszawa 1860, Nakład, druk i własność S. Orgelbranda Księgarza i Typografa.

od edycji pierwotnej jedynie nową kartą tytułową⁴⁷. Uwagę zwraca to, z jakim pietyzmem obaj synowie odnosili się do osiągnięć swego ojca, umieszczając jego imię w tytule swoich wydań.

Ostatnie wydanie *S. Orgelbranda Encyklopedii Powszechnej* w zbiorach Muzeum Drukarstwa reprezentowane jest przez jeden z tomów w oryginalnej oprawie wydawniczej oraz zeszytów oprawnych w tymczasowe okładki ozdobione postacią pięknej kobiety, czytającej księgę na tle gwiazd i trzymającej w ręku kaganek. Wolno przypuszczać, że jest to kaganek oświaty, a całe przedstawienie symbolizuje wiedzę⁴⁸ [ryc. 15].

Na II stronie owej tymczasowej okładki zamieszczono informację o możliwości zamówienia oprawy wydawniczej i cenie tomu oprawionego. Szacunek dla ojca wzrastał chyba z biegiem lat, gdyż imię Samuela znalazło się na początku tytułu.

Ta ostatnia edycja encyklopedii orgelbrandiańskiej została zilustrowana, tak w tekście, jak i w postaci kolorowych tablic i map drukowanych w Litografii Zakładów Graficznych.

Sygnety i wizytówki Orgelbrandów

W zbiorach Muzeum Drukarstwa znajduje się pięć tego rodzaju adresów wydawniczo-drukarskich – wszystkie one pochodzą z okresu, w którym działało Towarzystwo Akcyjne, z XX wieku. Dwa z nich to wizytówki informujące o tym, kto drukował daną książkę, a od zwykłych tego typu informacji różnią się dodanym zdobniczym elementem typograficznym. Pierwsza z nich pochodzi z książki wydrukowanej w 1904, druga z 1905 roku⁴⁹.

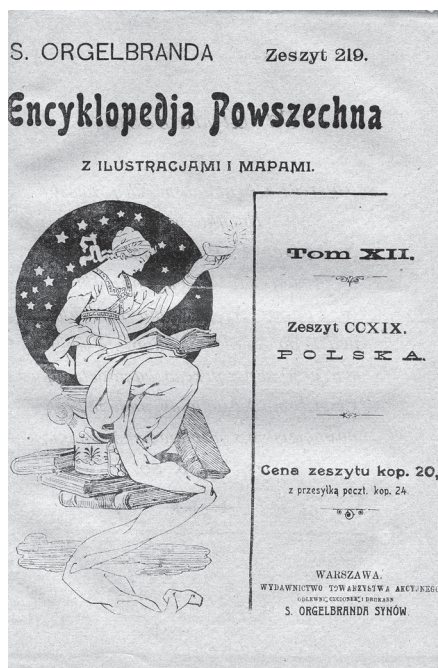
Z 1906 roku pochodzi sygnety w postaci stylizowanego monogramu początkowych liter nazwy firmy w otoku tej nazwy, umieszczony na III wyklejce dzieła *Wszeczeńswiat i człowiek. Dzieje badań przyrody...* omawianego wyżej. Wyklejka z sygnetem znajduje się we wszystkich trzech tomach tego wydawnictwa.

Tuż przed I wojną światową (przynajmniej w wydaniach i drukach znajdujących się w Muzeum Drukarstwa) pojawiają się dwa sygnety, z których pierwszy z 1913 roku przedstawia pomnik Mikołaja Kopernika w otoczeniu

47 MD 1092/KM *Encyklopedyja Powszechna S. Orgelbranda*, Tom dziewiąty, (Pawliszczew-*Quo libet*), Warszawa 1875, Nakład, druk i własność S. Orgelbranda Synów; MD 1093/KM *Encyklopedyja Powszechna S. Orgelbranda*. Nowe stereotypowe odbicie, Tom ósmy, (Minasowicz-Pawłowicz), Warszawa 1884, Nakład, druk i własność S. Orgelbranda Synów.

48 MD 1096/KM *S. Orgelbranda Encyklopedia Powszechna z ilustracjami i mapami*, Tom XII, zeszyt CCXIX *Polska*, Warszawa 1902, Wydawnictwo Towarzystwa Akcyjnego Odlewni Czcionek i Drukarni S. Orgelbranda Synów, Druk Tow. Akc. S. Orgelbranda Synów.

49 MD 881/KM *Na powodzian. Księga zbiorowa prac literackich i artystycznych*, Warszawa 1904, Nakład Lilpop & Co., przed s. tytułową; MD 223/KM „*Sztuka*”. IV Wystawa Stowarzyszenia Artystów Polskich, Warszawa 1905, Stowarzyszenie Artystów Polskich „Sztuka”.

Ryc. 15. S. Orgelbranda *Encyklopedia Powszechna z ilustracjami i mapami*, t. XII, Zeszyt CCXIX, *Polska...*, Warszawa 1902, okładka, w zbiorach Muzeum Drukarstwa od 2001 r.

liści lauru [?] i pierwszych liter nazwy firmy⁵⁰, drugi z nich, pochodzący z roku 1914, to monogram⁵¹ znany m.in. z serii „Muzy”.

Tak oto przedstawiają się wybrane przykłady orgelbrandianów w zbiorach Muzeum Drukarstwa Warszawskiego. Nie jest to oczywiście zbiór reprezentatywny, choć niewątpliwie różnorodny, ale z uwagi na przyjęty profil uzupełniania zbiorów Muzeum o zabytki techniki drukarskiej i archiwaliów związanych z działalnością osób i firm związanych z produkcją i upowszechnianiem wytworów sztuki drukarskiej, zrozumiały. Stara się bowiem kolekcjonować wytwory charakterystyczne lub unikalne, mające ukazać wyjątkowość i olbrzymie zasługi firmy tej warszawskiej rodziny, nie dążąc do ochrony całości jej produkcji. To ostatnie zadanie leży bowiem w gestii Biblioteki Narodowej, a nie Muzeum Drukarstwa.

50 MD 2238/KM A. Szelągowski, *Dzieje powszechne i cywilizacji*, [T.] I, Warszawa 1913, Nakład i Druk Tow. Akc. S. Orgelbranda Synów, lico okładki.

51 MD 1271/KM Z. Przesmycki (Miriam), *Pro arte. Uwagi o sztuce i kulturze*, Warszawa [1914], Nakład i druk Tow. Akc. S. Orgelbranda Synów.

The Orgelbrand collection of Warsaw Museum of Printing

In the article the most valuable and unique items in possession of Warsaw Museum of Printing are presented against the backdrop of the 19th century venture of the Warsaw Orgelbrand family.

The company established by Samuel Orgelbrand became the biggest book production enterprise in the 19th and early 20th century Warsaw. Its history comprises three stages: Samuel Orgelbrand Company, Samuel Orgelbrand and Sons Company, and Joint Stock Company of S. Orgelbrand's Sons.

The author also mentions publishing and bookselling work of Maurycy Orgelbrand, Samuel's brother.

The Orgelbrand collection is made up of 130 items, some of which are mentioned in the article, including its highlight – the certificate of employment of typesetter Jan Kryt, dated 1848, bearing the autograph of Samuel Orgelbrand and a wax seal of his printing house.

The other mentioned items are examples of the company's book and magazine production. Particular attention was paid to the greatest publishing achievement of the Orgelbrands – the *Encyklopedia Powszechna* (Universal Encyclopaedia), which was reissued and re-edited between 1859 and 1912.